

Stupnice

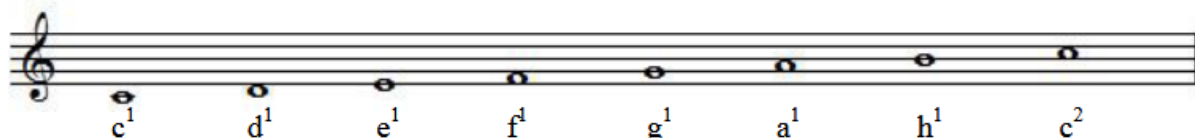
Stupnice je řada tónů seřazených podle určitých pravidel od nejnižšího k nejvyššímu a naopak.

Durová stupnice

Základní stupnicí je **stupnice durová**. Je to řada osmi tónů, která má půltóny mezi 3. a 4. a mezi 7. a 8. stupněm. Mezi ostatními stupni je vždy vzdálenost celého tónu.

Stupnici C dur můžeme na klavíru zahrát na bílých klávesách. Musí začít i skončit tónem *c*:

Většina stupnic má ale některé tóny zvýšené nebo snižené, mají tedy určitý počet křížků nebo bé. Například stupnice G dur má jeden tón zvýšený (tón *f* se zvýšil na *fis*), proto říkáme, že G dur má jeden křížek nebo také, že má jeden křížek v předznamenání. Stupnice D dur má zvýšené tóny dva: *f* a *c* se zvýšily na *fis* a *cis*, má tedy v předznamenání dva křížky.

Křížky po sobě následují v tomto pořadí:

fis	cis	gis	dis	ais	eis	his
------------	------------	------------	------------	------------	------------	------------

Durové stupnice s křížky:

C dur	0	
G dur	1	fis
D dur	2	fis, cis
A dur	3	fis, cis, gis
E dur	4	fis, cis, gis, dis
H dur	5	fis, cis, gis, dis, ais
Fis dur	6	fis, cis, gis, dis, ais, eis
Cis dur	7	fis, cis, gis, dis, ais, eis, his

Jak se taková stupnice zapíše do not? Nejprve do notové osnovy vyplníme řadu osmi tónů (např. v D dur začneme notou *d¹* a skončíme notou *d²*). Poté doplníme křížky nebo bé

(v případě D dur jsou to dva křížky - *fis* a *cis*, musíme je tedy napsat před noty *f* a *c*) a stupnice je hotová.

Druhou možností je napsat křížky (bé) do tzv. předznamenání, tedy na začátek stupnice, hned za houslový klíč.

Psaní předznamenání má určitá pravidla, o kterých se zmíníme později.

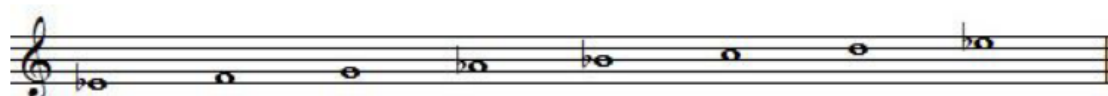
Bé ("béčka") po sobě následují v tomto pořadí:

bé es as des ges ces fes

Durové stupnice s béčky:

F dur	1	bé
B dur	2	bé, es
Es dur	3	bé, es, as
As dur	4	bé, es, as, des
Des dur	5	bé, es, as, des, ges
Ges dur	6	bé, es, as, des, ges, ces
Ces dur	7	bé, es, as, des, ges, ces, fes

Příklad: stupnice Es dur

(pozor! - nota *es* se nám v ní vyskytuje dvakrát, proto zde máme zapsány ne tři, ale čtyři bé)

Mollová stupnice

Mollová stupnice má na rozdíl od durové stupnice jinak uspořádány celé tóny a půltóny.

Zatímco durová stupnice má **půltón mezi 3. a 4. tónem a mezi 7. a 8. tónem**, stupnice mollová má **půltón mezi 2. a 3. tónem a mezi 5. a 6. tónem**. V podstatě to znamená, že oproti durové stupnici má tři tóny (třetí, šestý a sedmý) snižené. Proto zní poněkud měkčeji, smutněji.

Mollové stupnice na rozdíl od durových označujeme malými písmeny (C dur x c moll).

Dále na rozdíl od durové stupnice, která je jen jedna, u mollových stupnic rozlišujeme 3 typy: **aiolskou, harmonickou a melodickou.**

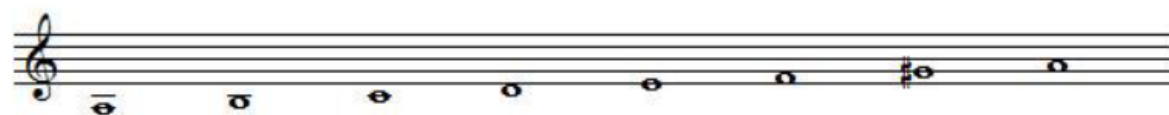
Základní mollovou stupnicí je stupnice **aiolská.**

a moll aiolská

Aiolská stupnice se ale v praxi kvůli svému nevýraznému charakteru příliš nepoužívá. Mnohem častěji se setkáváme se stupnicí harmonickou nebo melodickou.

Harmonická stupnice má stejnou stavbu jako stupnice aiolská, jen má oproti ní **zvýšený 7. stupeň.** Tím získává větší napětí a výraznější charakter.

a moll harmonická

Nevýhodou harmonické stupnice je, že v ní mezi sníženým šestým a zvýšeným sedmým stupněm vznikla vzdálenost tří půltónů neboli jednoho a půl tónu. Tato vzdálenost se označuje jako nezpěvný krok, protože se špatně intonuje. Můžeme ji ale odstranit tím, že zvýšíme ještě 6. stupeň, čímž vznikne **stupnice melodická.**

a moll melodická

Ve **stoupající** melodické stupnici nám tedy z původní mollové (aiolské) stupnice zbyl jen její začátek (snížený 3. stupeň), zatímco její druhá polovina zní jako stupnice durová. Pokud však hrajeme stupnicí melodickou **klesající** (shora dolů), oba zvýšené tóny rušíme a hrajeme ji stejně jako stupnicí aiolskou. Tím zachováme její mollový charakter.

Mollové stupnice s křížky:

a moll	0	
e moll	1	fis
h moll	2	fis, cis
fis moll	3	fis, cis, gis
cis moll	4	fis, cis, gis, dis
gis moll	5	fis, cis, gis, dis, ais
dis moll	6	fis, cis, gis, dis, ais, eis
ais moll	7	fis, cis, gis, dis, ais, eis, his

Mollové stupnice s béčky:

d moll	1	bé
g moll	2	bé, es
c moll	3	bé, es, as
f moll	4	bé, es, as, des
b moll	5	bé, es, as, des, ges
es moll	6	bé, es, as, des, ges, ces
as moll	7	bé, es, as, des, ges, ces, fes

6. HUDEBNÍ NÁSTROJE A PĚVECKÉ HLASY

Rozdělení hudebních nástrojů

Klasické hudební nástroje dělíme na tři základní skupiny podle toho, jakým způsobem na nich vytváříme tón:

- 1) **nástroje strunné**
- 2) **nástroje dechové**
- 3) **nástroje bicí**

1) Strunné nástroje jsou ty, kde zvuk vzniká rozechvěním struny, ať už drnknutím, pomocí smyčce nebo úderem "kladívka" či paličky do struny. Rozděluje je na tři základní podskupiny:

- a) **smyčcové** - housle, viola, violoncello, kontrabas a další
- b) **drnkací** - kytara, loutna, harfa, banjo, mandolína, balalajka, citera atd.
- c) **klávesové** - klavír, cembalo atd.

Kromě toho mezi strunné nástroje patří ještě zvláštní nástroje, které nelze zařadit ani do jedné z těchto skupin: cimbál (nástroj paličkový), niněra (nástroj kolový)

2) Dechové nástroje jsou ty, kde tón vzniká pomocí vzduchu vháněného do nějaké trubice. Proto sem patří nejen nástroje, do nichž foukáme, ale třeba i varhany. Opět se rozdělují na tři základní podskupiny:

- a) **dřevěné** - flétna, klarinet, hoboj, fagot, saxofon, anglický roh atd.; pozor - ne všechny dřevěné nástroje jsou skutečně vyrobeny ze dřeva. Některé sem patří, protože se ze dřeva vyráběly původně (např. flétna), nebo proto, že mají podobný způsob tvorby tónu (např. saxofon)
- b) **žest'ové** - trubka, lesní roh, pozoun, tuba atd.; tyto nástroje jsou vyrobeny z plechu
- c) **vícehlasé** - varhany, harmonium, dudy, harmonika, akordeon, Panova flétna atd.; tyto nástroje mohou na rozdíl od předešlých zahrát více tónů současně

3) Bicí nástroje jsou ty, kde tón vzniká úderem do nástroje, jeho třesením, škrábáním apod. Bicích nástrojů je obrovské množství a jsou také pravděpodobně nejstaršími nástroji. Existuje řada způsobů rozdělení bicích nástrojů. Jedno z možných rozdělení je podle toho, zda můžeme na daný nástroj zahrát tón určité výšky (např. *c* nebo *d*).

- a) **s určitou výškou tónu** - tympány, xylofon, metalofon, zvonkohra, celesta, zvony atd.
- b) **s neurčitou výškou tónu** - velký a malý buben, činely, triangl, tamburína, ozvučná dřívka, rumba-koule, kastaněty, bonga, gong atd.

Také je můžeme rozdělit na nástroje **samozvučné** (triangl, zvony, činely, ozvučná dřívka atd.) a nástroje **blanozvučné** (tympány, buben, bonga atd.).

Vedle klasických nástrojů se stále více prosazují nástroje **elektronické**. Mezi ně patří třeba keyboard, elektrické piano, elektrická kytara nebo řada zvláštních, méně známých nástrojů (theremin, Martenotovy vlny apod.).

Instrumentální a vokální hudba, hudební soubory

Instrumentální hudba je hudba určená pro hudební nástroje. Naproti tomu **vokální hudba** je hudba určená pro lidský hlas, tedy hudba zpívaná. Kombinace obojího je **hudba vokálně-instrumentální**.

Instrumentální soubory:

Orchestr je hudební instrumentální těleso, v němž jsou zpravidla některé nástroje obsazeny vícekrát.

Symfonický orchestr (filharmonie) je největší typ orchestru, v němž jsou zastoupeny jak nástroje smyčcové, tak dechové dřevěné i žesťové a většinou i bicí. Obvykle má 50 - 100 členů.

Další typy orchestrů: **komorní** (menší, obvykle kolem 30 – 50 členů), **smyčcový**, **dechový**, **taneční**, **jazzový** atd.

Člověku, který řídí (diriguje) orchestr, se říká **dirigent**.

Ustálené komorní (menší) soubory:

duo – spojení dvou nástrojů (housle a klavír, flétna a klavír, dva klarinety apod.)

smyčcové trio – housle, viola, violoncello, případně dvoje housle a viola

klavírní trio – housle, violoncello, klavír

smyčcové kvarteto – dvoje housle, viola, violoncello

dechové kvinteto – flétna, hoboj, klarinet, fagot, lesní roh

smyčcové kvinteto – dvoje housle, viola, violoncello, kontrabas

Vokální soubory se nazývají stejně jako komorní soubory instrumentální, tedy dua, tria, kvarteta atd. Velkému vokálnímu souboru však neříkáme orchestr, ale **pěvecký sbor**. Pěvecké sbory mohou být mužské, ženské, smíšené nebo dětské.

Člověku, který řídí (diriguje) pěvecký sbor, se říká **sbormistr**.

Dirigent i sbormistr má na pultě obvykle zápis všech hlasů (nástrojů) - tzv. **partituru**.

Rozdělení pěveckých hlasů

Pěvecké hlasy rozdělujeme na mužské a ženské. Dále je pak dělíme podle výšky.

Mužské

tenor

baryton

bas

vysoký

střední

hluboký

Ženské

soprán

mezzosoprán

alt